

УДК 373.3.015.31:17.022.1]:37.064.3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3\(222\)-102-108](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3(222)-102-108)

ІВАНЮК ГАННА ІВАНІВНА,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри освітології та психолого-педагогічних наук,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Hanna Ivaniuk,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Educology and Psychological and Pedagogical Sciences,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

E-mail: h.ivaniuk@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7758-5121>

ДОЛЯ КАТЕРИНА ОЛЕКСІЇВНА,

аспірантка,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Kateryna Dolia,

Postgraduate Student,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine

E-mail: k.necheporenko.asp@kubg.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-4497-861X>

ЦІНІСНО-СМИСЛОВІ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

А Розглянуто ціннісно-сміслові та морально-етичні засади змісту педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів початкової школи. За результатами теоретичного аналізу висвітлено стан проблеми в сучасному науковому дискурсі, подано сутність базових понять, охарактеризовано ціннісно-сміслові та морально-етичні засади педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів початкової школи в різних видах діяльності. Розкрито значення педагогічного супроводу у процесі формування культури взаємодії, спрямованої на збереження психологічного комфорту та розвитку емоційного інтелекту учнів. Досліджено та інтерпретовано педагогічні практики, що передбачають інтеграцію морально-етичних принципів в освітній процес засобами проєктних технологій. Подано проміжні результати дослідження, що становлять базове підґрунтя для вироблення дидактичного інструментарію та практичних кейсів для вчителя початкових класів.

Ключові слова: учні початкової школи; початкова освіта; цінності; особисті смисли; морально-етичні цінності; педагогічний супровід; міжособистісна взаємодія; зміст освітніх галузей; освітні технології; освітньо-пізнавальна діяльність

VALUE-SEMANTIC AND MORAL-ETHICAL PRINCIPLES IN THE PEDAGOGICAL SUPPORT OF INTERPERSONAL INTERACTION IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

С The article examines the value-semantic and moral-ethical foundations of pedagogical support for interpersonal interaction in primary school students. Based on the results of a theoretical analysis of the problem in modern scientific discourse, the essence of basic concepts is presented, the value-semantic and moral-ethical foundations of pedagogical support for interpersonal interaction in various activities are characterized. The importance of pedagogical support in the formation of a culture of interaction aimed at preserving psychological comfort and developing students' emotional intelligence is revealed. Pedagogical strategies that involve the integration of moral and ethical principles into the educational process, as well as means and technologies are investigated. The results of the empirical study presented in the article, obtained using an online survey conducted with the help of the author's questionnaire on the Google Meet platform, reveal the need for value-significant interpersonal interaction in primary school students in various types of educational and cognitive activities. In the context of the article's subject matter, the value potential of the content of primary education subject areas is highlighted based on the results of the theoretical analysis.

Modern theoretical and practical developments by Ukrainian and foreign scholars are presented, substantiating the effectiveness of developing of students' ethical competencies through educational activities. Particular attention is paid to the role of the primary school teacher as a facilitative leader capable of providing effective pedagogical support for the formation of value-based interpersonal interaction. The article highlights the interim results of the study, which form the basis for the development of didactic tools and practical cases for primary school teachers.

Keywords: primary school students; primary education; values; personal meanings; moral and ethical values; pedagogical support; interpersonal interaction; content of educational fields; educational technologies; educational and cognitive activity

Актуальність дослідження. В умовах розбудови Нової української школи (НУШ) одним із ключових завдань є осмислення ціннісно-сміслових і морально-етичних засад змісту освітніх галузей початкової освіти. Окреслене завдання актуалізовано в контексті дослідження проблеми педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів/учениць 3–4-х класів. Ціннісно-сміслові та морально-етичні засади змісту початкової освіти є визначальними щодо розвитку у здобувачів освіти емпатії, толерантності, відповідальності та взаємоповаги, прийняття та поваги до різноманітності в соціальному оточенні, готовності до міжособистісної взаємодії в різних видах навчальної та позанавчальної діяльності. Окреслена проблематика статті ґрунтується на провідних нормативних документах, а саме: «Державний стандарт початкової освіти» (2018) [8], «Концептуальні засади реформування середньої школи: Нова українська школа» (2016) [15].

Ціннісно-сміслові та морально-етичні засади змісту педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів, окреслені в стандарті початкової освіти (2018), спрямовані на розвиток у дітей молодшого шкільного віку основних моральних і етичних якостей, необхідних для конструктивного спілкування, співпраці та адаптації до соціальних і життєвих умов. Їхнє формування ґрунтується на домінуючих цінностях, як-от: повага, чесність, доброта, відповідальність, взаєморозуміння, взаємодія. Важливо, щоб учні вчилися співпрацювати в команді (спільноті), слухати один одного та вирішувати проблеми разом, створюючи позитивну атмосферу на ґрунті емпатії та поваги до інших. Педагогічний супровід розвитку міжособистісної взаємодії спрямований на допомогу дітям молодшого шкільного віку задля розвитку здатності до співчуття, чутливості та поваги до думок, почуттів і потреб інших людей. Ми опираємося на розуміння того, що молодший шкільний вік є чутливим етапом у розвитку кожної особистості, а відтак у цьому віці актуалізується засвоєння провідних цінностей людини: добра, краси, поваги (самоповаги), гідності, честі. Усвідомлене прийняття учнями початкової школи людський чеснот і ціннісної самоідентифікації сприятиме розвитку міжособистісній взаємодії в групі, команді, дитячих осередках. Ціннісно-сміслові наповнення педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії розглядаємо як процес і результат розвитку готовності учнів початкової школи до відповідальності за свої вчинки та вибудовування стосунків з іншими людьми, а також за соціальні (правові) та моральні наслідки своїх дій, що ґрунтується на гуманістичних цінностях і важливих особистісних сенсах. Морально-етична компонента змісту педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії містить цінності, що є зрозумілими для дітей

раннього шкільного віку, а саме: добро, краса (краса людської дії), чесність, справедливість, повага. Розвивальна функція ціннісно-сміслових і морально-етичних засад педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів початкової школи полягає в доцільно організованій підтримці позитивної динаміки особистісних базових якостей: ціннісних (особистих сенсів), морально-етичних. Окреслене є основою для становлення емоційного інтелекту та соціальної компетентності учнів. Учитель початкових класів виконує функцію фасилітатора, здійснює педагогічну підтримку задля розвитку в учнів навичок міжособистісного спілкування, що ґрунтується на основі цінностей.

Проблема ціннісно-сміслових і морально-етичних засад змісту педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів є актуальною в умовах зростання соціальної напруги, а також непередбачуваних змін у культурних, соціальних і технологічних середовищах, а також під час змішаного та дистанційного навчання. Поширення цифрових технологій у всіх сферах суспільного життя, соціальних мереж створює нові виклики для педагогів, пов'язані з формуванням у дітей молодшого шкільного віку етичних навичок взаємодії як у реальному, так і в онлайн-просторі. Окреслений віковий період (молодший шкільний вік) є важливим для розвитку особистісних морально-етичних якостей учнів/учениць, оскільки саме в цей час відбувається інтенсивний розвиток навичок комунікації, співчуття та моральної відповідальності. Однак попри те, що в сучасному науковому полі висвітлено різні аспекти змісту початкової освіти, у сучасній педагогічній теорії та практиці недостатньо досліджено питання інтеграції ціннісно-сміслових і морально-етичних засад педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів початкової школи.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У працях сучасних українських учених І. Беха [3], І. Зязюна [11], О. Савченко [19] розкрито значущість ціннісно-сміслових і морально-етичних засад змісту освіти людини, висвітлено цілі та структуру змісту початкової освіти, що ґрунтується на цінностях. Базові поняття окресленої проблеми ґрунтуються на гуманістичній філософії та психології, що трактують людину як творця особистого розвитку, здатного до самореалізації, самовдосконалення та розкриття унікального потенціалу. У перебігу дослідження стану проблеми в теоретичних джерелах інтерес становлять висновки сучасного українського вченого С. Максименка щодо розвитку морально-етичних якостей учнів у взаємодії як ключового процесу у становленні особистості [18, с. 46].

У низці досліджень сучасних українських учених чільне місце належить різним аспектам ціннісного наповнення змісту підготовки сучасних педагогів, а саме: ціннісні домінанти психолого-педагогічного супроводу особистісного

та професійного розвитку майбутніх педагогів розкрито Г. Іванюк [12, с. 237]; О. Хромченко акцентує увагу на зв'язку морально-етичного виховання з культурними традиціями [25, с. 114]; С. Сисоєва обґрунтовує важливу роль учителя як моделі для учнів у процесі формування моральних норм і міжособистісної взаємодії [20, с. 35].

Погоджуємося з міркуваннями Д. Гаргер і С. Максименка щодо важливості гуманістичної природи педагогічного супроводу задля розвитку їхньої внутрішньої мотивації до взаємодії у процесі прийняття чеснот взаєморозуміння, доброзичливості та довіри [5, с. 13].

Отже, дослідження ціннісно-сміслових і морально-етичних засад педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів є важливим як у контексті української, так і світової педагогічної думки задля розроблення дієвих освітніх практик.

Метою статті є обґрунтування ціннісно-сміслових і морально-етичних засад змісту педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів/учениць початкової школи у руслі концептуальних ідей НУШ.

Викладення основного матеріалу. Сучасний світ характеризується швидкими соціальними, культурними, освітніми змінами, що зумовлюють необхідність подолання наслідків емоційних кризових явищ і вироблення в дітей та молоді людиноцентризованих чеснот, увиразнених особистісними внутрішніми мотивами і морально-етичними нормами, що сприятимуть їхньому гармонійному співіснуванню в суспільстві та міжособистісній взаємодії в різних спільнотах. Навчання й освіта учнів/учениць початкової школи відбувається у зв'язі з формуванням їхніх особистісних ціннісно-сміслових і морально-етичних норм і правил, які становлять базове підґрунтя для міжособистісної взаємодії в учнівських спільнотах. Задля цього вчителі початкових класів забезпечують збагачений ціннісно-смісловим і морально-етичним змістом педагогічний супровід міжособистісної взаємодії учнів/учениць.

Педагогічний супровід – це цілісний процес організації та підтримки освітнього середовища, спрямованого на забезпечення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості учнів, їхньої успішної соціалізації та формування ціннісних орієнтирів. Він передбачає створення атмосфери взаємної поваги, довіри та співпраці, спрямованої на підтримку індивідуальних потреб учнів, їхнього емоційного стану та розвитку соціальних і морально-етичних компетентностей. Педагогічний супровід розглядаємо як ключовий механізм для забезпечення ефективної міжособистісної взаємодії та формування в учнів навичок комунікації, толерантності та співпраці. Проблеми комунікації, які виникають у дітей молодшого шкільного віку, часто є наслідком відсутності сформованих соціальних навичок і морально-етичних цінностей. Педагогічний супровід, побудований на ціннісних і морально-етичних засадах, сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку особистісних якостей, як-от: толерантність, відповідальність, готовність до діалогу, вміння йти на компроміс, зберігаючи особисту гідність.

Для уточнення поняттєвого апарату проблематики статті проаналізовано низку словників, які відносимо до довідкових джерел. У Словнику української мови (за ред. В. Русанівського, 2010) поняття «цінність» – визначено як те, що має «особливу значущість для особи чи суспільства, а смисл – це глибоке внутрішнє значення, яке визначає важливість або доцільність явища чи дії. На основі цих понять ціннісно-сміслові засади включають важливість якостей, як-от: чесність, справедливість і співчуття» [22, с. 234].

У Філософському словнику (за ред. В. Шинкарука, 2002) подано поняття «мораль» як: «сукупність норм і принципів поведінки, які визначаються суспільством як належні, а етика досліджує природу моралі, обґрунтування добра і зла. Морально-етичні засади ґрунтуються на повазі до людської гідності, відповідальності за свої дії та здатності до співпереживання» [23, с. 945].

В Енциклопедії освіти (за ред. В. Кременя, 2021), поняття «цінності» подано як ідеї, переконання й установки, що є важливими для особистості та суспільства і визначають сенс і мету життя [10, с. 1102].

Словник етичних термінів (за ред. Л. Губернського, 2010) пояснює, що моральні засади – це основоположні принципи добра, справедливості й рівності, які формують етичну поведінку особистості, а ціннісно-сміслові пріоритети визначають важливість моральних і духовних категорій у житті людини [21, с. 325]. Погоджуємося з думкою вченого про педагогічну значущість ціннісно-сміслових та морально-етичних компонентів змісту освіти і виховання особистості-гуманіста з розвиненою емпатією та здатністю до взаєморозуміння.

Зарубіжні дослідники Р. Дюфур і Д. Хатті розкривають сучасні підходи до організації педагогічного супроводу. Р. Дюфур розглядає професійні навчальні спільноти як ефективний засіб для впровадження ціннісно-етичних норм у шкільну практику [9, с. 78]. Д. Хатті підкреслює, що рефлексія й чіткі цілі взаємодії сприяють успішному формуванню навичок соціалізації [24, с. 75]. Г. Гарднер розглядає розвиток морально-етичних принципів через множинний інтелект, який дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожної дитини [6, с. 90].

Аналіз сутності базових цінностей та етичних норм, які формують основу міжособистісної взаємодії учнів засвідчує інтерес до цієї проблеми вчених і педагогів-практиків. Зокрема, на думку, О. Антонової, педагогічний супровід відіграє ключову роль у формуванні культури взаємодії в учнівському середовищі, спрямованої на збереження психологічного комфорту та розвиток емоційного інтелекту. Це складний і багатогранний процес, який передбачає систематичну підтримку, індивідуальний підхід до кожного учня та створення сприятливого середовища для емоційного та соціального розвитку [1, с. 16].

Важливими є міркування про організований педагогічний супровід. Як зазначає О. Байєр, він забезпечує учнів необхідними знаннями та навичками для правильного вираження своїх емоцій, а також для розуміння та адекватної реакції на емоції інших і функціонування підтримувального середовища [2, с. 32].

Педагогічний супровід, на думку І. Гарвасюк, допомагає створити атмосферу довіри та підтримки, що є основою для розвитку психологічного комфорту у школі. Такий підхід сприяє розвитку емоційного інтелекту, що є важливим фактором для формування гармонійних стосунків як у шкільному колективі, так і в широкому соціальному середовищі [4, с. 14].

Оскільки морально-етичні цінності є основою для формування гармонійних стосунків у суспільстві, важливо, щоб освітній процес передбачав елементи, які сприяють розвитку цих якостей у дітей молодшого шкільного віку на національному ґрунті, вважає українська науковиця Н. Калина [13].

Дослідницький інтерес становлять ідеї сучасної української вченої Н. Гузій щодо використання інтерактивних методів навчання, що дозволяють учням активно залучатися до обговорень, ділитися своїми думками та почуттями, а також розвивати навички активного слухання та взаємоповаги. На думку вченої, обговорення моральних проблем, практичних ситуацій і конкретних прикладів із реального життя допомагає учням краще розуміти етичні дилеми, аналізувати їх і приймати обґрунтовані рішення. Ситуаційний аналіз є ще однією важливою стратегією, яка дозволяє учням розглядати різні етичні питання у контексті конкретних ситуацій. Такий метод сприяє розвитку в учнів здатності до морального вибору, оцінки наслідків своїх дій і розуміння етичних принципів, що лежать в основі таких рішень. Педагоги використовують реальні приклади з життя або вигадані ситуації, щоб допомогти учням з'ясувати, як їхні дії можуть вплинути на інших і чому важливо бути чесними, справедливими та відповідальними [7, с. 35].

Морально-етичні дилеми, як зазначає В. Квас, є ефективним інструментом для розвитку здатності учнів до моральних роздумів. Подібні завдання ставлять учнів перед вибором між двома або більше етичними варіантами, кожен з яких має свої переваги й недоліки. Рішення таких дилем допомагають учням розвивати власну етичну позицію, вивчати поняття добра і зла, а також розуміти наслідки своїх вчинків [14, с. 66].

Науковиця К. Крутій підкреслює, що міжособистісна взаємодія виступає ключовим компонентом ефективної співпраці здобувачів освіти в освітньому середовищі ЗЗСО. Підтримувальна взаємодія сприяє не лише створенню комфортного середовища для навчання, а й формуванню важливих особистісних якостей, як-от: соціальна компетентність, здатність до співпраці та просоціальної поведінки. Саме ці навички дозволяють учням ефективно взаємодіяти, надавати допомогу одноліткам і підтримувати успіх один одного в процесі навчання. Педагогічний супровід має спрямовуватися на розвиток цих якостей у спільній діяльності та етичного спілкування. Кооперативне навчання та взаємодія «віч-на-віч» (FtFPI) К. Крутій розглядає як ефективні інструменти для підтримання соціокультурних зв'язків в освітньому процесі. Вони базуються на теорії соціальної взаємозалежності, що акцентує увагу на трьох ключових вимірах: змінності, катексисі та індуктивності.

Завдяки цьому учні розвивають навички співпраці, долають міжособистісні конфлікти та досягають спільних академічних цілей. Однак для досягнення бажаних результатів необхідно впроваджувати систематичний педагогічний супровід, що допомагає учням усвідомлювати значення підтримувальної взаємодії як основи ефективної співпраці [16, с. 191].

Морально-етичні засади міжособистісної взаємодії, на думку А. Лейчук, передбачають розвиток в учнів почуття відповідальності за колективний результат та поваги до внеску кожного члена групи. Педагогічний супровід, заснований на ціннісному підході, сприяє не лише академічним успіхам, а й формуванню гармонійних стосунків в учнівських спільнотах, що є важливим аспектом загального виховання [17, с. 159].

Для з'ясування стану проблеми міжособистісної взаємодії учнів початкової школи в практиці, нами обрано паралелі 3–4-х класів. Дослідницька ідея полягає в розумінні того, що учні 3–4-х класів адаптовані до освітнього процесу в початковій школі; для цієї категорії учнів/учениць характерною є актуалізація особистих уподобань і ціннісного, референтного вибору у спілкуванні та взаємодії в різних активностях. Проведено онлайн-опитування учнів за допомогою Google Forms. Вибірка становила 240 здобувачів початкової освіти 3–4-х класів (одного із ЗЗСО, м. Києва), з яких – 134 хлопчиків, 106 дівчаток.

За результатами аналізу онлайн-опитування з'ясовано, що 35% учнів 3–4-х класів мають часті непорозуміння у спілкуванні з однолітками, які інтерпретуємо різними інтересами та відсутністю вміння йти на компроміс, або в межах етичних норм довести свою позицію; 28% респондентів причиною непорозуміння і конфліктних ситуацій вважають свій характер (йдеться про психотип, що є визначальним для основних рис характеру та здатностей особистості): 22% респондентів вважають за необхідне подолання порушень щодо дотримання етичних норм і правил міжособистісної взаємодії; 15% опитуваних вказують на відсутність навичок взаємодії з однолітками, що зумовлює для них стресові ситуації і тривожність. Аналіз відповідей учнів 3–4-х класів щодо мотивів спілкування й домінування особисто значущих цінностей демонструє зміни у міжособистісній взаємодії учнів початкової школи. Зокрема, для учнів 3-х класів пріоритетною є цінність і мотиви дружби (52,94%); спільні інтереси у міжособистісній взаємодії визначає 23,53% респондентів, що стверджує важливість емоційних зв'язків. Позитивна динаміка домінування спільних інтересів, характерна для учнів 4-х класів становить 27,24% (+3,71); важливість емпатії та готовність допомогти в складних навчальних ситуаціях окреслили 27,24% (+6,65) респондентів, що на 6.65% більше порівняно з відповідями учнів 3-х класів. 3-поміж особистих цінностей, учні 3-х класів віддають перевагу добру – 30%, чесності – 27,14%. Встановлено, що окреслені цінності добра та справедливості (чесності) також здебільшого важливі для учнів 4-х класів, однак респонденти 4-х класів виокремлюють першорядність цінностей доброчинності й співпереживання (емпатії), а в їхніх відповідях простежуємо діяльнісний компоненту. За результатами педагогічного спостереження, з метою вивчення ціннісних пріоритетів учнів 3-х класів

у проєктній діяльності, з'ясовано таке: 43,90% респондентів віддають перевагу навчально-пізнавальній взаємодії під час вибору партнерів для спільного виконання навчальних (дослідницьких, пошукових, конструктивних) завдань; учні 4-х класів для спільної діяльності обирають однокласників зі спільними інтересами – 53%; 29,27% респондентів 3-х класів вважають за доцільне вибір друзів для виконання завдань проєкту. Для учнів 4-х класів першорядним є спільність інтересів для продуктивної діяльності, що пояснюємо розвитком ціннісних особистих сенсів у дітей молодшого шкільного віку на цьому етапі їхнього особистісного становлення (53%). Співставлення ціннісного вибору засвідчує, що учні 3-х класів віддають перевагу спільним іграм (34,55%), готовності прийти на допомогу (31,82%); показник вибору респондентами 4-х класів спільних ігор і допомоги становить 36,36%, що засвідчує зниження їхньої уваги до цих цінностей, порівняно з учнями 3-х класів.

Результати емпіричного дослідження дають підстави для актуалізації збагачення ціннісно-сислової й морально-етичної компонентів педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів 3–4-х класів. Потребує осмислення нове бачення сутності та функціональності професійних компетентностей учителя початкових класів. Насамперед мова йде про реалізацію принципу дитиноцентризму, знання психологічної та педагогічної антропології, вікових та індивідуальних особливостей дитини молодшого шкільного віку, прийняття її індивідуальності та створення ситуації успіху. Наступний крок педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії полягає в налагодженні психолого-педагогічної підтримки та організації належних педагогічних умов, а саме: інтеграції ціннісно збагаченого змісту освітніх галузей, упровадження інтерактивних освітніх технологій задля включення учнів у міжособистісну взаємодію, створення функціональних ціннісно збагачених освітньо-розвивальних осередків.

Педагогічний супровід міжособистісної взаємодії учнів початкової школи ґрунтується на провідних принципах педагогічного партнерства, а саме: поваги до особистості, довірливих стосунків між учителем, учнями, батьками; позитивного ставлення і доброзичливості; взаємоповаги, взаємодії, діалогу; розподілення лідерських повноважень, соціального партнерства. Партнерство між педагогами, учнями та батьками забезпечує рівноправну участь усіх сторін педагогічної взаємодії в подоланні суперечностей і досягненні освітніх цілей. У контексті пошуку механізмів розв'язання актуальної проблематики педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів у початковій школі дієвими є діалогічні методи навчання. Сучасні практики діалогічного навчання сприяють усвідомленому прийняттю учнями ціннісних сенсів і морально-етичних цінностей і формуванню в них функціональних знань про різні форми та зміст взаємодії в освітніх осередках і соціальних спільнотах.

Студювання змісту освітніх галузей (початкова школа) дає підстави стверджувати про його ціннісну спрямованість. Так, для мовно-літературної освітньої галузі характерний зміст, що розвиває комунікативні та емоційні навички учнів засобом вивчення літературних творів. У підручнику «Читанка» (2021)

для 4 класу (автори: О. Савченко, І. Красуцька), укладеному відповідно до типової освітньої програми (авт. О. Савченко), розміщені сім творів, що відповідають завданню формування в учнів ключових морально-етичних цінностей. Дещо ширше цей аспект представлено в додатковому підручнику для 4 класу «Зарубіжна література» (2021) (автори: А. Мовчун, Л. Харсіка). У змісті цього підручника подано п'ятнадцять творів, які не лише розвивають в учнів читацький інтерес, а й сприяють формуванню соціальних та етичних навичок. Важливо, що твори дитячої літератури розкривають моральні цінності, які є зрозумілими для учнів і становлять для них певний особистісний інтерес, зокрема йдеться про загальнолюдські цінності: добра і краси, чесності та гідності, поваги та взаємоповаги, емпатії та добротворення. Зміст математичної освітньої галузі сприяє формуванню в учнів мислення (логічного, абстрактного, аналітичного), розвитку здатностей до вирішення різноманітних задач і вправ, обґрунтування шляхів щодо їхнього вирішення. У цьому контексті важливим є доцільно організований процес навчання, що ґрунтується на цінностях. Мова йде про використання активних методів навчання, актуалізації роботи в команді, що підсилюватиме міжособистісну взаємодію учнів і прийняття ними розуміння понять «чесність», «відповідальність», «справедливість». Так, під час вивчення в 3 класі теми з математики «Математика у магазині», учні мають змогу набувати досвід купівлі-продажу, підраховувати витрати, решту та знижки. Проєкт «Таємниці симетрії» допоможе учням краще зрозуміти симетричні малюнки та орнаменти. Дослідження «Магічні числа» дозволить виявити цікаві закономірності чисел, паліндромів і математичних загадок. Наприклад, у математиці ціннісно-сисловий потенціал проєктів полягає в розвитку логічного мислення, розв'язуванні задач, що вимагають не тільки технічних навичок, але й моральних аспектів, а саме чесності у роботі з даними. Взаємодія в команді часто передбачає групові обговорення для досягнення спільного результату. Математичні завдання та проєкти сприяють формуванню ціннісних орієнтирів у дітей. Проєкт «Наш бюджет» розвиває відповідальність і фінансову грамотність. Проєкт «Екран гарних вчинків» формує усвідомлення важливості морального вибору. Значний ціннісний потенціал містить зміст природничої освітньої галузі. У процесі навчально-пізнавальної діяльності учні засвоюють знання про взаємозв'язки людини і природи, розвивають своє розуміння щодо відповідальності людини за дії в природному довкіллі. Зміст технологічної освітньої галузі містить значний ціннісний потенціал, що розкривається у процесі спільної діяльності дітей у групових і колективних проєктах і взаємодії в команді.

У природничій галузі цікавою буде тема «Таємниці води» у 3 класі, під час вивчення якої учні мають провести експерименти з водою, дослідити її властивості та значення для життя живої природи. У проєкті «Сміття: друге життя» учні створюють корисні речі з вторинної сировини та дізнаються про перероблення відходів. Тема «Рослини – друзі людини» передбачає вирощування рослин і ведення щоденника спостережень. Виконання завдань дослідницького проєкту під час вивчення теми «Таємниці Сонячної системи» допоможе учням дізнатися більше про планети, створити їх

моделі чи малюнки. В умовах невизначених суспільних змін і військових дій на теренах України актуалізується ціннісний потенціал соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі. На часі розвиток в учнів емоційного інтелекту і стресостійкості, основу яких становлять цінності життя і здоров'я людини, взаємодопомога та емпатія, повага до культурного різноманіття, вироблення особистих ціннісних смислів. Здоров'язбережувальні проекти допомагають дітям усвідомлювати власні емоції («Мій внутрішній світ»), формувати корисні харчові звички («Здорове харчування»), розвивати емоційний інтелект («Виражаю емоції»), сприяти активному способу життя («День здоров'я») та відповідальному ставленню до власного здоров'я («Не приймаю шкідливі звички»). Громадянська та історична освітня галузь формує в учнів громадянські цінності: відповідальність, толерантність і поважне ставлення до прав і обов'язків. Громадянські та історичні проекти виховують патріотизм і гордість за видатних українців («Історії відомих українців»), допомагають розуміти права та обов'язки громадянина («Громадянські права і обов'язки»), розвивають повагу до родинних традицій («Сімейні цінності») та толерантне ставлення до різних культур і поглядів («День толерантності»). Ціннісний потенціал мистецької освітньої галузі сприяє розвитку естетичних почуттів та еталонів, емоційного сприйняття краси, розуміння ціннісного внеску особистостей у розмаїття культурно-мистецьких надбань. Культурно-мистецькі проекти формують моральні цінності через театральне мистецтво («Театр добрих вчинків»), знайомлять дітей із національною культурою («Культурні традиції України») та розширюють їхній світогляд у процесі вивчення культурного розмаїття світу («Фестиваль культур»).

Як засвідчує досвід роботи вчителя початкових класів, дієвою є проектна технологія задля реалізації ціннісно-смыслових і морально-етичних засад педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів. Окреслена освітня технологія є інтегрованою та відповідає віковим і психологічним особливостям учнів 3–4-х класів. Насамперед варто виокремити таке: організація командної роботи передбачає використання методів і прийомів для розподілу лідерських ролей, зокрема «Колеса фортуни» у Wordwall або методу випадкового вибору (мішечка з іменами), що забезпечить чесність і прозорість процесу. Важливо, що діти долучаються до вироблення правил взаємодії в команді. Це сприяє формуванню відповідальності кожного учасника, усвідомлення взаємоповаги та цінності конструктивної співпраці. На цільовому, організаційному, процесуальному, результативному етапах проекту значущим є педагогічний супровід, який включає координацію роботи кожного члена команди, сприяння ефективному розподілу ролей, відповідно до здібностей і зацікавлень учнів, формування навичок презентації результатів діяльності, розвиток умінь активного слухання та конструктивної оцінки як власної роботи, так і роботи інших членів команди.

Уроки, присвячені етичним питанням, можуть включати аналіз ситуацій із художньої літератури чи реального життя, обговорення життєвих ситуацій про доброчинність,

повагу та людяність. Розвиток гармонійних відносин в учнівській спільноті потребує впровадження колективних творчих проєктів, які об'єднують учнів у спільній діяльності. Наприклад, благодійні акції, художні виставки, спортивні змагання або екологічні ініціативи, які сприятимуть командній роботі та згуртованості. Особливу увагу варто відводити партнерській взаємодії з батьками.

У гуманітарних науках (історія чи література) ціннісно-смысловий потенціал проєктів набуває людиноствірчого значення. Тут учні навчаються розуміти морально-етичні питання, обговорюючи важливі історичні події або літературні твори. Формою міжособистісної взаємодії є не лише групові, але й парні обговорення, де кожен учасник має змогу висловити власну думку, а також взаємодіяти на основі спільних переконань і поглядів щодо тієї чи іншої ситуації.

У природничих науках ціннісно-смысловий потенціал проєктів сприяє розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок і вміння працювати з науковими фактами. Командна взаємодія часто передбачає колективну роботу над спільними дослідженнями, експериментами та проєктами, що сприяє розвитку командних і комунікативних навичок.

Отже, важливість проєктів полягає не лише в розвитку знань, умінь, навичок і способів діяльності, але й у засвоєнні особистістю ціннісних сенсів і морально-етичних норм, розвитку ціннісних орієнтирів учнів початкової школи. Дієвий педагогічний супровід міжособистісної взаємодії у проєктній діяльності створює розвивально-пізнавальні умови для кожного учасника не лише стосовно виконання певної ролі, а й розвитку ціннісно зорієнтованої особистості, здатної до взаємодії та взаємопідтримки.

Висновки. Результати студіювання в педагогічній теорії та практиці, окресленої в статті наукової проблеми, дають підстави стверджувати про її актуальність і недостатню концептуальну та дидактичну розробленість. Ціннісно-смыслові та морально-етичні засади педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів початкової школи розглядаємо комплексно з урахуванням сучасних наукових концепцій та освітніх стратегій НУШ. Ціннісний потенціал педагогічного супроводу увиразнено змістовими освітніми галузями та дієвими освітніми технологіями (інструментами). Викладений у змісті статті матеріал містить проміжні результати дослідження і слугуватиме для подальшого наукового пошуку та розроблення практичних кейсів для вчителя початкової школи. Ціннісно-смысловий і морально-етичний потенціал педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів початкової школи є засадничим для гармонійного розвитку особистості, сприяючи не лише успішному навчанню, але й розвитку продуктивних соціальних, культурних зв'язків, важливих як у молодшому шкільному віці, так і корисних у майбутньому самостійному житті.

Перспективи подальших розвідок. У контексті проблематики статті потребують окремого дослідження аспекти підготовки вчителя початкових класів до педагогічного супроводу міжособистісної взаємодії учнів у різних видах діяльності.

Список використаних джерел

1. Антонова О. М. Педагогічний супровід як чинник розвитку емоційного інтелекту учнів. *Психологічні дослідження в освіті*. 2020. № 6. С. 15–23.
2. Байер О. Педагогічний супровід емоційного розвитку учнів. *Виховна діяльність в школі*. 2021. № 4. С. 30–36.
3. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини. *Педагогіка толерантності*. 2001. № 2 (16). С. 16–23.
4. Гарвасюк І. Педагогічний супровід як засіб розвитку емоційного інтелекту учнів. *Психологія та педагогіка розвитку*. 2019. № 3. С. 88–95.
5. Гаргер Д., Максименко С. Гуманістичні засади педагогічного супроводу учнів. *Освітній процес: сучасні виклики*. 2021. № 2. С. 12–20.
6. Гарднер Г. Розвиток морально-етичних принципів через множинний інтелект. *Психологія та педагогіка розвитку*. 2019. № 3. С. 88–95.
7. Гузій Н. Використання інтерактивних методів навчання для розвитку емоційної компетентності учнів. *Освітній простір: теорія і практика*. 2020. № 4. С. 32–40.
8. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.01.2025).
9. Дюфур Р. Професійні навчальні спільноти як інструмент для впровадження етичних норм у шкільну практику. *Науковий вісник педагогічних досліджень*. 2020. № 4. С. 58–63.
10. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
11. Зязюн І. А. Криза цінностей – катастрофа суспільства і держав. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи* : зб. наук. праць / ред. кол. В. Г. Кремень [та ін.] ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2010. Вип. 2. С. 7–20.
12. Іванюк Г. І. Ціннісні доміанти психолого-педагогічного супроводу особистісного та професійного розвитку майбутніх педагогів. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 4 (38). С. 234–245.
13. Калина Н. П. Формування національної ідентичності через вивчення культурної спадщини. *Освітній простір: теорія і практика*. 2021. № 8. С. 45–53.
14. Квас В. М. Психолого-педагогічний супровід як умова модернізації самостійної роботи студентів. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 206. С. 64–68.
15. Концептуальні засади реформування середньої школи: Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 10.01.2025).
16. Крутий К. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць. Слов'янськ : СДПУ, 2010. Ч. 1. С. 185–198.
17. Лейчук А. Морально-етичні засади міжособистісної взаємодії в освітньому процесі. *Педагогіка і психологія: теоретичні аспекти та практичні підходи*. 2020. № 12. С. 58–64.
18. Максимова С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
19. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ : СПД «Цудзинович Т.І.», 2007. 204 с.
20. Сисоєва С. О. Роль учителя в формуванні міжособистісної взаємодії у навчальному процесі. *Педагогіка і психологія*. 2020. № 5. С. 34–40.
21. Словник етичних термінів / за ред. Л. В. Губерського. Київ : Либідь, 2010. 4723 с.
22. Словник української мови : у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд ; [голов. наук. ред. В. М. Русанівський]. Київ : Наук. думка, 2010.
23. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Головна редакція УРЕ, 2002. 863 с.
24. Хатті Д. Рефлексія і чіткі цілі у процесі взаємодії учнів. *Освітня реальність: підходи до навчання*. 2021. № 6. С. 74–80.
25. Хромченко О. В. Культурні традиції як чинник морально-етичного виховання учнів. *Педагогічний дискурс*. 2020. Вип. 29. С. 112–120.

References

1. Antonova, O. M. (2020). Pedagogical support as a factor in the development of students' emotional intelligence. *Psychological research in education*, 6, 15–23 [in Ukrainian].
2. Baiier, O. (2021). Pedagogical support for students' emotional development. *Vykhovna diialnist v shkoli* [Educational activities at school], 4, 30–36 [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D. (2001). Formuvaty u dytyny pochuttia tsinnosti inshoi liudyny [To form in the child a sense of value for another person]. *Pedahohika tolerantnosti* [Pedagogy of tolerance], 2 (16), 16–23 [in Ukrainian].
4. Harvasiuk, I. (2019). Pedagogical support as a means of developing students' emotional intelligence. *Psychologhiia osvity ta vykhovannia* [Educational Psychology and Parenting], 5, 12–18 [in Ukrainian].
5. Harher, D., & Maksymenko, S. (2021). Humanistychni zasady pedahohichnoho suprovodu uchniv [Humanistic principles of pedagogical support for students]. *Osvitnii protses: suchasni vyklyky* [Educational process: modern challenges], 2, 12–20 [in Ukrainian].
6. Hardner, H. (2019). Rozvytok moralno-etychnykh pryntsyypiv cherez mnozhynnyi intelekt [Developing moral and ethical principles through multiple intelligences]. *Psychologhiia ta pedahohika rozvytku* [Developmental Psychology and Pedagogy], 3, 88–95 [in Ukrainian].
7. Huzii, N. (2020). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia dlia rozvytku emotsiinoi kompetentnosti uchniv [Using interactive teaching methods to develop students' emotional competence]. *Osvitnii prostor: teoriia i praktyka* [Educational space: theory and practice], 4, 32–40 [in Ukrainian].
8. *Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity* [State Standard of Primary Education]. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-n#Text> [in Ukrainian].
9. Diufur, R. (2020). Profesiini navchalni spilnoty yak instrument dlia vprovadzhennia etychnykh norm u shkilnu praktyku [Professional learning communities as a tool for implementing ethical norms in school practice]. *Naukovyi visnyk pedahohichnykh doslidzhen* [Scientific Bulletin of Pedagogical Research], 4, 58–63 [in Ukrainian].
10. Kremen, V. (Ed.). (2021). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Akad. ped. nauk Ukrainy. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
11. Ziazun, I. A. (2010). Kryza tsinnosti – katastrofa suspilstva i derzhav [The crisis of values is a catastrophe for society and states]. In V. H. Kremen (Ed.), *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy* [Adult education: theory, experience, prospects]: zb. nauk. prats. (Is. 2, pp. 7–20). Kyiv [in Ukrainian].
12. Ivaniuk, H. I. (2024). Tsinnisni dominanty psykholoho-pedahohichnoho suprovodu osobystisnoho ta profesiinoho rozvytku maibutnykh pedahohiv [Value dominants of psychological and pedagogical support for the personal and professional development of future teachers]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky* [Prospects and innovations of science], 4 (38), 234–245 [in Ukrainian].
13. Kalyna, N. P. (2021). Formuvannia natsionalnoi identychnosti cherez vyvchennia kulturnoi spadshchyny [Formation of national identity through the study of cultural heritage]. *Osvitnii prostor: teoriia i praktyka* [Educational space: theory and practice], 8, 45–53 [in Ukrainian].
14. Kvas, V. M. (2011). Psykholoho-pedahohichnyi suprovod yak umova modernizatsii samostoiinoi roboty studentiv [Psychological and pedagogical support as a condition for the modernization of students' independent work]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Pedahohichni nauky* [Bulletin of Cherkasy University. Pedagogical Sciences], 206, 64–68 [in Ukrainian].
15. *Nova ukrainska shkola: Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [New Ukrainian School: Conceptual Principles of Secondary School Reform]. (2016). <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
16. Krutii, K. (2010). Kontseptualni zasady psykholoho-pedahohichnoho suprovodu: pryntsyipy i tekhniki [Conceptual foundations of psychological and pedagogical support: principles and techniques]. In *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu* [Humanization of the educational process]: zbirnyk naukovykh prats (Is. 1, pp. 185–198). Sloviansk: SDPU [in Ukrainian].
17. Leichuk, A. (2020). Moralno-etychni zasady mizhosobystisnoi vzaiemodii v osvitnomu protsesi [Moral and ethical principles of interpersonal interaction in the educational process]. *Pedahohika i psykholohiia: teoretychni aspekty ta praktychni pidkhody* [Pedagogy and psychology: theoretical aspects and practical approaches], 12, 58–64 [in Ukrainian].
18. Maksymenko, S. D. (2004). *Zahalna psykholohiia* [General psychology]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
19. Savchenko, O. Ya. (2007). *Vykhovnyi potentsial pochatkovoï osvity* [The educational potential of primary education]. Kyiv: SPD «Tsudzynovych T.I.» [in Ukrainian].
20. Sysoieva, S. O. (2020). Rol uchytelia v formuvanni mizhosobystisnoi vzaiemodii u navchalnomu protsesi [The role of the teacher in shaping interpersonal interaction in the educational process]. *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and psychology], 5, 34–40 [in Ukrainian].
21. Huberskyi, L. (Ed.). (2010). *Slovnyk etychnykh terminiv* [Dictionary of ethical terms]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
22. Rusanivskyi, V. M. (Ed.). (2010). *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. (Vol. 1–20). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
23. Shynkaruk, V. I. (Ed) (2002). *Filosofskyi slovnyk* [Philosophical dictionary]. Kyiv: Holovna redaktsiia URE [in Ukrainian].
24. Khatti, D. (2021). Refleksii i chitki tsili u protsesi vzaiemodii uchniv [Reflection and clear goals in the process of student interaction]. *Osvitnia realnist: pidkhody do navchannia* [Educational Reality: Approaches to Learning], 6, 74–80 [in Ukrainian].
25. Khromchenko, O. V. (2020). Kulturni tradytsii yak chynnyk moralno-etychnoho vykhovannia uchniv [Cultural traditions as a factor in the moral and ethical education of students]. *Pedahohichnyi dyskurs* [Pedagogical discourse], 29, 112–120 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 11.01.2025